

Posudek oponenta disertační práce *studenta Pavla Šturma*

“Určování slabičných hranic v češtině”

předkládané v roce 2017 na Fonetickém ústavu FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná práce se věnuje otázce, zda je v češtině možné na základě artikulačních a akustických vlastností a chování mluvčích určit hranice slabik. Po úvodu do problému teoretického a praktického vymezení slabiky a přehledu metod pro zkoumání slabičných hranic autor popisuje několik experimentů, které sám vytvořil a provedl. Jejich výsledky kriticky zhodnocuje a porovnává a následně využívá pro stanovení modelu slabičného dělení pro češtinu.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práci lze jednoznačně hodnotit pozitivně a níže uvedené připomínky jsou věci diskuze, rozličných přístupů, popř. mohou sloužit k zamyšlení a vylepšení práce pro případné vydání. Samotný fakt, že si Šturm za své téma vybral oblast, které se v češtině detailněji nikdo nevěnoval, a to zjištění artikulačních, akustických a percepčních korelátů hranic slabik, je nutné vyzvednout jako klad. Určování slabičných hranic bylo doposud předmětem fonologických úvah (nebo praktické výuky čtení), avšak fonolog, alespoň v případě češtiny, neměl oporu v analýze reálného zvukového materiálu. Zvolené téma je navíc zpracováno velmi erudovaně; popisované experimenty, byť omezené co do počtu respondentů a jejich sociolingvistického (věkového, regionálního atd.) vyvážení, jsou profesionálně formulovány a podpořeny přesným statistickým vyhodnocením a testováním.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace a přínos práce

Práce je jasně a přehledně strukturovaná nejen formálně, ale i argumentačně. Centrální částí jsou kapitoly 2, 4–5, které se zabývají jednotlivými experimenty. Vždy je nastíněn problém k řešení, shrnuty předchozí výzkumy a navržen postup a hypotézy k testování. Průběh experimentu a jeho výsledky jsou srozumitelně prezentovány a použití statistických metod je přesvědčivé (snad s výjimkou užití jednotek logitů pro vyjádření preference určitého slabičného dělení, které je v pozn. 8 na s. 78 obhájeno pouze tím, že se v praxi používá spíše). Výsledky každého experimentu jsou podrobeny detailní diskuzi. Je ke cti autora, že si je vědom možných slabin svých experimentů a stejně tak různých vlivů, které mohly vést k určitému slabičnému dělení nebo k odlišnému řešení v různých experimentech (příkladem může být slabikování sufixu *-dlo*). V budoucnu by stálo za prozkoumání, zda nejen frekvence konsonantických shluků, ale i frekvence slov nemá na slabikování vliv. Např. překvapivě odlišné dělení skupiny /nkčň/ ve slovech *funkční* a *punkční* v metalingvistickém dotazníkovém šetření by mohlo být vysvětleno výrazně jinou frekvencí uvedených slov (dělení /nk.čň/ 73 % u *funkční* vs. 53 % u *punkční*; s. 121).

První kapitola je teoretickým a metodologickým úvodem do problému a poslední, šestá kapitola dobře napsaným vyhodnocením všech experimentů. Šturm však jen neshrnuje zjištěné a často různorodé výsledky jednotlivých experimentů, nýbrž je i interpretuje, snaží se je vysvětlit a konfrontuje je s různými modely slabičného dělení. V závěru pak nabízí model svůj, jenž se sice v mnoha ohledech shoduje s předchozími, fonologicko-statistickými modely navrženými pro češtinu

(což je vlastně potěšující), avšak na rozdíl od nich vychází z empirického fonetického a behaviorálního výzkumu a není pouhým formálním kalkulem. Autorova originální zjištění a závěry jsou proto velmi cenným příspěvkem jak k fonetickému zkoumání češtiny, tak k její fonologické analýze. Některé části práce již byly nebo v blízké budoucnosti budou publikovány a je žádoucí, aby i jiné části byly zveřejněny.

2. Formální úroveň a práce s prameny

Po formální stránce nelze práci nic vytýkat; je na vysoké úrovni. Autor také dobře využívá primární a sekundární prameny. Některé nepřesnosti jsou jistě pouze přehlednutím. — Bičan (2013) rozhodně nepracuje s Fonologickým lexikálním korpusem, jak je uvedeno na s. 58; ten vznikl až později a citované dílo se tedy neomezuje jen na slovníkové tvary. — Čeština dovoluje více než 4 konsonanty na začátku slova (srov. s. 16). — Váha slabiky se v češtině přece jenom může projevat navzdory tvrzení na s. 17 (viz Ziková, Váha slabiky, <http://www.czechency.org>). Ostatně experimenty to i naznačují. Z nich vyplývá, že konsonantické shluky po krátkých vokálech měly větší tendenci být rozděleny než po vokálech dlouhých. Může to být zachování slabičné váhy? Slabika s krátkým vokálem a kodou má totiž obvykle stejnou váhu jako slabika s dlouhým vokálem a bez kody.

Autor má velmi dobrý přehled o relevantní literatuře. Úvodní kapitole shrnující dosavadní fonetické a fonologické poznatky o slabice mohly být ještě zmíněny některé zásadní práce o roli slabiky ve fonologii jako např. Haugenův text „The syllable in linguistic description“ (*For Roman Jakobson*, 1956). V něm Haugen zdůrazňuje jednu z rolí slabiky ve fonologii, a to roli základní jednotky, na níž lze uspokojivě popsat distribuci fonémů. V mnoha jazycích je totiž distribuce fonémů ve vyšších jednotkách odvoditelná z pravidel platných pro slabiku. Tento fakt potom může být odpovědí na poněkud negativně vyznívající otázku na úplném konci práce „k čemu je určování slabičných hranic dobré [když jasné fonetické koreláty nebyly objeveny]“ (s. 142).

IV. Dotazy k obhajobě

Přes mnohé a nepochybné klady se v posuzované práci objevují méně jasné body, pro jejichž ozřejmění je obhajoba ideálním místem.

1) Na s. 13 Šturm zmiňuje, že někteří lingvisté rozlišují mezi fonetickou a fonologickou slabikou, ale sám se k tomuto rozdílu nevyjadřuje. Jaký je jeho pohled? Je všeobecně přijímáno, že to, že zvukový segment má status hlásky, neznamená, že musí mít i status fonému. Podobně by mohlo platit, že když má něco status foneticky vymezené slabiky, nemusí to mít nutně i status jednotky fonologického popisu, a konečně pak, že se fonetické slabikování nemusí nutně shodovat se slabikováním fonologickým. Z odmítavé reakce na fakt, že Fonologický lexikální korpus nepokládá foném /n/ v koncové sekvenci /jšn/ za jádro samostatné (fonologické) slabiky, přestože „reálně musí jít o dvě samostatné slabiky“ (s. 67), usuzujeme, že by podle Šturma měla být mezi foneticky a fonologicky vymezenou slabikou shoda. Na druhé straně ovšem autor sám v obhajobě absence slabiky v klasické generativní fonologii připouští, že „popis jazykového systému a jeho reálné fungování si nemusí nutně odpovídat“ (s. 16).

2) Důležitou otázkou pro určení slabičných hranic je vymezení domény slabikování, tedy jednotky, která se bude slabikovat. Má to být jednotka fonetická (přízvukový takt? promluvový úsek? promluva?), nebo ortografická, resp. morfosyntaktická, tj. slovo, popř. slovní základ zbažený některých předpon a přípon jako u Kučery nebo Ludvíkové (srov. s. 138)? Autor sám tuto otázku klade (s. 22), ale odpověď ve své práci nenabízí. Je si však vědom její závažnosti, např. v otázce, zda /ňh/ doložené v přízvukovém taktu /naňho/ máme hodnotit jako preturu, nebo mediální sekvenci (s. 66). Má-li totiž být slabika foneticky reálná jednotka (srov. připomínky v předchozím odstavci),

východiskem pro její určení by měla být foneticky reálná jednotka, což ortografické/morfosyntaktické slovo pravděpodobně není.

3) Na s. 22 autor zmiňuje, že umístění přízvuku může měnit slabičnou příslušnost, ale pro češtinu toto kritérium odpadá. Přesto se v druhém fonetickém experimentu (s. 49) snažil vliv přízvuku omezit i za cenu poněkud nepřirozené realizace promluv (např. 'výfuk rosou 'nerezaví – jen se dvěma přízvuky). Má tedy v češtině přízvuk na slabikování vliv?

4) Ne vždy je vysvětleno, proč autor zkoumá určité položky a ne jiné. Např. u zmíněného druhého fonetického experimentu jsou předmětem analýzy pouze konsonantické kombinace zahrnující neznělý obstruent. Co vedlo k tomuto výběru? A chovaly se v jiných experimentech konsonantické kombinace se znělými obstruenty jinak než s neznělými obstruenty (např. /db/ oproti /tk/)?

5) Jedno ze zjištění fonetického experimentu 1b je fakt, že koncové konsonanty [t s n l] se na absolutním konci slov prodlužují a stejně tak se prodlužují i vokály stojící před nimi (viz s. 46). Prodlužovaly se i konsonanty stojící před těmito vokály? Máme-li např. slovo *vydán*, prodlužoval se kromě vokálu [a:] a konsonantu [n] také konsonant [d]? Ano-li, znamenalo by to, že byla prodloužena *celá slabika*. To by mohl být důkaz fonetické reality slabiky. I kdyby zdĺoužení [d] nebylo pozorováno, bylo by možné zmíněné dloužení [a:] a [n] alternativně interpretovat jako dloužení základu (rýmu, rhyme) koncové slabiky spíše než zdĺoužení jednotlivých segmentů.

V. Závěr

Z výše řečeného je zřejmé, že předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako *prospěl*.